

शालेय शिक्षण

1. पीएम स्कूल्स फॉर राइजिंग इंडिया (पीएम श्री) - ही योजना सुमारे 14500 पीएम एसआरआय शाळा तयार करण्यासाठी आहे ज्यात प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे स्वागत आणि काळजी घेतली जाते, जिथे सुरक्षित आणि उत्तेजक शिक्षण ाचे वातावरण आहे, विविध प्रकारचे शिकण्याचे अनुभव दिले जातात, चांगल्या भौतिक पायाभूत सुविधा आणि शिक्षणासाठी अनुकूल संसाधने सर्व विद्यार्थ्यांना उपलब्ध आहेत. मुलांच्या सर्वांगीण विकासावर भर देणाऱ्या जीवंत शाळा म्हणून या शाळा विकसित केल्या जाणार आहेत.

या शाळा केवळ संज्ञानात्मक विकासावर लक्ष केंद्रित करणार नाहीत, तर 21 व्या शतकातील महत्त्वाच्या कौशल्यांनी सुसज्ज सर्वसमावेशक आणि सुसज्ज व्यक्ती तयार करतील. या शाळांमध्ये अवलंबिले जाणारे शिक्षणशास्त्र आणि मूल्यमापन अधिक अनुभवात्मक, सर्वांगीण आणि क्षमतेवर आधारित असावे.

सौर पॅनेल आणि एलईडी लाइटिंगचा वापर करून ऊर्जा कार्यक्षम, नैसर्गिक शेतीसह पोषण उद्यान, कचरा व्यवस्थापन, प्लास्टिकमुक्त, जलसंधारण आणि हार्वेस्टिंग, पर्यावरण रक्षणाशी संबंधित परंपरा/ पद्धतींचा अभ्यास, हवामान बदलाशी संबंधित हॅकेथॉन आणि सेंद्रिय जीवनशैलीचा समावेश करण्यासाठी जनजागृती निर्मिती अशा पर्यावरणपूरक बाबींचा समावेश असलेल्या या शाळांना ग्रीन स्कूल म्हणून विकसित केले जाणार आहे.

ही एक केंद्र पुरस्कृत योजना आहे ज्यात प्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक शाळा अशा सर्व प्रकारच्या शाळांचा समावेश आहे. ही योजना 2022-23 ते 2026-27 या पाच वर्षांच्या कालावधीत राबविण्यात येणार असून त्यासाठी 27,360 कोटी रुपये खर्च अपेक्षित आहे. पहिल्या टप्प्यात ३० राज्ये/ केंद्रशासित प्रदेश/ संस्थांमधील (म्हणजे केंद्रीय विद्यालये आणि नवोदय विद्यालये) एकूण ६४४८ शाळांचा समावेश करण्यात आला आहे.

2. निपुण भारत: शिक्षण मंत्रालयाच्या शालेय शिक्षण व साक्षरता विभागाने एक उपक्रम सुरू केला नॅशनल इनिशिएटिव्ह फॉर प्रावीण्य इन रीडिंग विथ अंडरस्टँडिंग अँड न्यूमरेसी (निपुण भारत) दिनांक 5 जुलै 2021 रोजी, 2026-27 पर्यंत देशातील प्रत्येक मुलास इयत्ता तिसरीच्या अखेरीस मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्र प्राप्त करणे आवश्यक आहे. समग्र शिक्षा या केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंतर्गत सुरू करण्यात आलेल्या या अभियानात शालेय शिक्षणाच्या मूलभूत वर्षांमध्ये मुलांना प्रवेश देण्यावर आणि त्यांना टिकवून ठेवण्यावर भर

देण्यात येणार आहे; शिक्षकांची क्षमता वाढविणे; उच्च गुणवत्तेच्या आणि वैविध्यपूर्ण विद्यार्थी आणि शिक्षक संसाधने / शिक्षण सामग्रीचा विकास; आणि शिकण्याचे परिणाम साध्य करण्यासाठी प्रत्येक मुलाच्या प्रगतीचा मागोवा घेणे. इयत्ता तिसरीच्या विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या पातळीचे मूल्यांकन करण्यासाठी एक मूलभूत शिक्षण अभ्यास (एफएलएस) मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्र राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये शिक्षण मंत्रालय आणि एनसीईआरटीद्वारे प्रशासित केले गेले. फाऊंडेशनल लर्निंग स्टडीचे निकाल 06 रोजी प्रकाशित झाले^थ. सप्टेंबर, 2022 राष्ट्रीय, राज्य आणि जिल्हा अहवालाच्या स्वरूपात. आणि त्याचाच उपयोग केला जाईल.

3. विद्या प्रवेश, इयत्ता पहिलीच्या मुलांसाठी तीन महिन्यांचा खेळ-आधारित शालेय तयारी कार्यक्रम राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (एनईपी) 2020 च्या शिफारशीनुसार विकसित करण्यात आले आहे. विशेषतः कोव्हिड-19 महामारीच्या काळात, सर्व मुले इयत्ता पहिलीत प्रवेश करताना उबदार आणि स्वागतार्ह वातावरणाच्या संपर्कात येतील याची खात्री करण्यात शिक्षकांना मदत करणे हा यामागचा उद्देश आहे. नाटक-आधारित शिक्षणशास्त्र हा कार्यक्रमाचा एक महत्त्वपूर्ण पैलू आहे जो मुलांना शिकण्यासाठी आनंददायक आणि तणावमुक्त वातावरण तयार करण्यात आणि विशेष गरजा किंवा अपंग (दिव्यांग) मुलांच्या शिकण्याच्या गरजा पूर्ण करण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतो. मातृभाषा किंवा घरगुती भाषेत शिकणे आणि सांकेतिक भाषेसह मुले जास्तीत जास्त भाषा वर्गात आणू देण्यावरही भर दिला जातो. हे मॉड्यूल मूलतः इयत्ता पहिलीत प्रवेश करणार्या मुलांसाठी सुमारे 12 आठवड्यांचे विकासात्मकदृष्ट्या योग्य शिक्षण आहे जेणेकरून मुलाची पूर्व-साक्षरता, पूर्व-संख्याशास्त्र, संज्ञानात्मक आणि सामाजिक कौशल्ये वाढतील. आजपर्यंत सर्व राज्ये/ केंद्रशासित प्रदेशांनी 2022 पासून विद्या प्रवेश लागू केला आहे-23. सर्व राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांनी विद्या प्रवेश लागू केला आहे. 2022-23 मध्ये, राज्ये / केंद्रशासित प्रदेशांमधील 8,77,793 शाळांमधील 1,80,13,930 विद्यार्थी सहभागी झाले होते.
4. **NDEAR:** सतत बदलणाऱ्या जगात, जिथे विद्यार्थी आणि शिक्षकांच्या शिकण्याच्या गरजा काळाशी जुळवून घ्याव्या लागतात, संबंधित आणि दर्जेदार सेवा चपळपणे देण्यास सक्षम होण्यासाठी वैविध्यपूर्ण परिसंस्थेची भूमिका अनिवार्य आहे. एनईपी 2020 द्वारे निर्धारित उद्दिष्टे साध्य करणे सुलभ करण्यासाठी, राष्ट्रीय डिजिटल एज्युकेशन आर्किटेक्चर (एनडीईएआर) ब्लूप्रिंट 29 जुलै 2021 रोजी माननीय पंतप्रधानांच्या हस्ते सुरू करण्यात आले आणि शालेय शिक्षणासाठी डिजिटल पायाभूत सुविधा बनवण्याची कल्पना केली जात आहे. एनडीईएआर बिल्डिंग ब्लॉक्सचा वापर करणारे प्रमुख प्रकल्प म्हणजे दीक्षा, व्हीएसके आणि विद्यार्थी / शिक्षक / शाळा नोंदणी इत्यादी. एनडीईएआर बिल्डिंग ब्लॉक्स आमच्या शालेय शिक्षण इकोसिस्टमच्या विविध सोल्यूशन्समध्ये आपला स्तंभ विस्तारित करतात ज्यात लाइव्ह क्लासेस, ईटीबीशी संबंधित आदर्श सामग्री, डिजिटल कोर्सेस, मल्टी-चॅनेल चॅटबॉट, सहकार्य इ. आणि स्टुडंट अटेंडेंस मॉनिटरिंग सिस्टम, इत्यादी ंचा समावेश

आहे. एनडीईएआर अनुपालन दीक्षाने 1500+ मायक्रो कोर्सेस, 5 अब्ज + लर्निंग सत्रे, 12 अब्ज + क्यूआर कोड, 20 के + इकोसिस्टम सहभागी, 15 के + मायक्रो सुधारणा विविध लिंकड बिल्डिंग ब्लॉक्समध्ये सुरु आहेत.

5. **पीएम ई-विद्या:** A शालेय शिक्षण व साक्षरता विभागातर्फे १७ रोजी पीएम ई-विद्या नावाचा व्यापक उपक्रम सुरु करण्यात आला. थ. मे 2020 आत्मनिर्भर भारत कार्यक्रमाचा एक भाग म्हणून, जे डिजिटल / ऑनलाइन / ऑन-एअर शिक्षणाशी संबंधित सर्व प्रयत्नांना एकत्रित करते जेणेकरून सुसंगत मल्टी-मोड शिक्षण सक्षम होईल. ते त्यात हे समाविष्ट आहे: **दीक्षा** (नॉलेज शेअरिंगसाठी डिजिटल इन्फ्रास्ट्रक्चर) शिक्षणासाठी वन नेशन वन डिजिटल प्लॅटफॉर्म म्हणून ई-बुक्स आणि ई-कंटेंटचे भांडार आहे 3.17 लाखांहून अधिक ई-मजकूर, 36 भाषांमध्ये (29 भारतीय भाषा आणि 7 परदेशी भाषा) 6,600 उत्साहवर्धक पाठ्यपुस्तके आणि सुमारे 6125+ कोटी मिनिटांच्या मिनिटांमध्ये एकूण शिक्षण 2.2+ कोटी कोटींच्या सरासरी दैनंदिन पृष्ठ हिट्समध्ये पसरलेले आहे. **१२ स्वयंप्रभा टीव्ही चॅनेल** एक वर्ग, एक टीव्ही चॅनेल उपक्रमांतर्गत 7000 हून अधिक कार्यक्रम ांची निर्मिती आणि मल्टिमोडल डिलिव्हरीद्वारे सुसंगत प्रवेश, प्रसारित सामग्री दीक्षावरील अध्याय आणि विषयांद्वारे आयोजित केली जाईल जेणेकरून कोणीही, केव्हाही, कोठेही अतुल्यकालिक वापर सुनिश्चित करेल., **रेडिओ / कम्युनिटी रेडिओ प्रसारण / मोबाइल पॉडकास्ट** सह ३९८ रेडिओ स्टेशनस्वर (११ ज्ञानवाणी एफएम रेडिओ स्टेशनस्, २५५ कम्युनिटी रेडिओ स्टेशनस् आणि १३२ ऑल इंडिया रेडिओ स्टेशनस्), आयरेडिओ आणि जिओसावन मोबाइल ॲप्सवरील पॉडकास्ट आणि आयरेडिओवर २९००+ लाइव्ह कार्यक्रम प्रसारित/ प्रसारित केले गेले आहेत. आणि **विशेष गरजा असलेल्या मुलांसाठी**, 4200+ भारतीय सांकेतिक भाषा (आयएसएल) आधारित सामग्री, टॉकिंग बुक्स (डेझी स्वरूपात) आणि 3860+ ऑडिओ बुक्स विकसित करण्यात आली आहेत. सर्व दीक्षावर १०,० आयएसएल डिक्शनरी शब्द अपलोड करण्यात आले आहेत. तसेच सांकेतिक भाषेत कर्णबधिर विद्यार्थ्यांसाठी एक डीटीएच चॅनेल चालविण्यात येत आहे.
6. **विद्यांजली :** राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (एनईपी) 2020 भारतातील शिक्षणाच्या सर्व पातळ्यांवर परिवर्तनकारी बदल घडवून आणण्याचा प्रयत्न करते, ज्यात त्याचे ध्येय आणि उद्दीष्टे साध्य करण्यासाठी समुदाय तसेच परोपकारी क्षेत्राचा सक्रिय सहभाग समाविष्ट आहे. एनईपी, 2020, विविध अध्यायांमध्ये स्वयंसेवकांच्या सहभागावर भर देते. सामुदायिक/स्वयंसेवक व्यवस्थापन कार्यक्रमाद्वारे शासकीय आणि शासकीय अनुदानित शाळांना जोडण्यासाठी विभागाने सुधारणा केल्या आहेत. **विद्यांजली पोर्टल** ज्याचे उद्दीष्ट समुदाय / स्वयंसेवकांना त्यांचे ज्ञान आणि कौशल्ये सामायिक करण्यासाठी तसेच मालमत्ता / सामग्री / उपकरणांच्या स्वरूपात योगदान देण्यासाठी त्यांच्या आवडीच्या शाळांशी संवाद साधण्यास आणि थेट संपर्क साधण्यास मदत करणे आहे. स्वयंसेवकाने स्वारस्य व्यक्त केल्यावर, शाळा अधिकारी या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये नमूद केलेल्या प्रक्रियेनुसार सेवा / क्रियाकलाप आणि / किंवा मालमत्ता / सामग्री / उपकरणांच्या

वैशिष्ट्यांचे मूल्यांकन करतील. सद्यस्थितीत एकूण ४ लाख ७६ हजार ४१२ शाळांनी नोंदणी केली असून एकूण ४ लाख १९ हजार ४८५ स्वयंसेवकांनी नोंदणी केल्याने 5561193 मुलांना याचा फायदा झाला आहे.

7. **एकात्मिक शिक्षक शिक्षण कार्यक्रम (आयटीईपी):** एनईपी, 2020 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे एकात्मिक शिक्षक शिक्षण कार्यक्रमासाठी (आयटीईपी) आयआयटी, एनआयटी, आरआयई आणि शासकीय महाविद्यालयांचा समावेश असलेल्या 41 केंद्रीय / राज्य विद्यापीठे / संस्थांना शैक्षणिक सत्र 2023-24 पासून मान्यता देण्यात आली आहे. आयटीईपी हा एक दुहेरी मेजर प्रोग्राम आहे - पहिला प्रमुख स्कूल स्टेज स्पेशलायझेशनसह शिक्षणात आहे आणि दुसरा प्रमुख निवडलेल्या शाखेत आहे. 'एनटीए'तर्फे घेण्यात येणाऱ्या एनसीईटीच्या माध्यमातून होणारे प्रवेश आणि अभ्यासक्रम आराखडा आणि अभ्यासक्रम निश्चित करण्यात येत आहे.
8. **नॅशनल करिकुलम फ्रेमवर्क फॉर फाउंडेशनल स्टेज (एनसीएफ एफएस):** एनईपी 2020 चे उद्दीष्ट व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासास प्रोत्साहन देणे आणि उच्च दर्जाचे शिक्षण सर्वांना उपलब्ध करून देणे हे उद्दीष्ट आहे. राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा (एनसीएफ) एनईपीचे व्हिजन आणि भावना प्रत्यक्षात आणण्यासाठी शिक्षण व्यवस्थेसाठी रोडमॅप तयार करतो. 20 ऑक्टोबर 2022 रोजी सुरु करण्यात आलेला एनसीएफ-एफएस हा भारतातील 3 ते 8 वयोगटातील मुलांसाठी पहिला एकात्मिक अभ्यासक्रम आराखडा आहे. एनईपी २०२० ने शालेय शिक्षणासाठी आणलेल्या ५+३+३+४ 'अभ्यासक्रम आणि शैक्षणिक' रचनेचा हा थेट परिणाम आहे. ज्यानंतर, **जादूई पितरा: लर्निंग टीचिंग मटेरियल (जादूई पितारा)** एनसीएफ वर आधारित एफएस 20 रोजी लॉंच केले गेले^थ. फरवरी, 2023। हे 3 ते 8 वर्षे वयोगटातील मुलांसाठी तयार केलेले एक खेळ-आधारित शिक्षण साहित्य आहे.
9. **राष्ट्रीय मूल्यांकन केंद्र, परख (समग्र विकासासाठी कामगिरी मूल्यांकन, पुनरावलोकन आणि ज्ञानाचे विश्लेषण)** एनईपी-2020 च्या पैरा 4.41 नुसार इतर कार्यासह निकष, मानके, मार्गदर्शक तत्त्वे निश्चित करणे आणि विद्यार्थ्यांच्या मूल्यांकनाशी संबंधित उपक्रमांची अंमलबजावणी करणे या मूलभूत उद्दीष्टांची पूर्तता करण्यासाठी 8 फेब्रुवारी, 2023 रोजी एनसीईआरटीमध्ये एक स्वतंत्र घटक युनिट म्हणून स्थापना करण्यात आली आहे. मे, 2023 मध्ये 30 राज्ये / केंद्रशासित प्रदेशांचे सचिव / एसपीडी नामांकितांसह 25 शालेय शैक्षणिक मंडळे "शाळा मूल्यांकन आणि परीक्षा पद्धती आणि भारतभरातील बोर्डांची समानता" या विषयावरील पहिल्या राष्ट्रीय स्तरावरील सल्लागार बैठकीत सहभागी झाली. शालेय शिक्षण मंडळांसाठी "शालेय मूल्यमापन आणि परीक्षा पद्धती आणि मंडळांची समकक्षता" या विषयावर प्रादेशिक कार्यशाळांची मालिका सुरु करण्यात आली आहे. उत्तर, पश्चिम आणि पूर्व या तीन विभागातील २० शालेय शिक्षण मंडळांनी या मालिकेत भाग घेतला आहे. माननीय शिक्षण मंत्री आणि शिक्षण सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली प्रत्येक राज्य आणि केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये इयत्ता तिसरी, पाचवी, आठवी आणि दहावीमध्ये राज्य शिक्षण उपलब्धी सर्वेक्षण

(एसईएस) 2023 आयोजित करण्याची प्रक्रिया सुरु करण्यासाठी राज्यांच्या शिक्षण सचिवांसमवेत राष्ट्रीय स्तरावरील सल्लागार / अभिमुखता बैठक घेण्यात आली. राज्ये / केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये एसईएसच्या संचालनाची संभाव्य तारीख 03 आहे^d. नवंबर, 2023।

10. **समग्र प्रगति कार्ड** - सी.बी.एस.ई., केंद्रीय विद्यालय संघटना, नवोदय विद्यालय संघटना, राज्य प्रतिनिधी आणि ज्ञान प्रबोधिनी यांच्या इनपुटसह एचपीसी विकसित करण्यात आली आहे. '३६० डिग्री होलिस्टिक प्रोग्रेस कार्ड' सर्व राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये तसेच केंद्रीय विद्यालय आणि नवोदय विद्यालयातही राबविण्यात आले. पायलटनंतर होलिस्टिक प्रोग्रेस कार्डच्या पायलटच्या अभिप्रायावर राज्य पदाधिकाऱ्यांशी कार्यशाळा पद्धतीने चर्चा करण्यात आली. 2023-24 या वर्षापासून अंमलबजावणीसाठी मूलभूत आणि पूर्वतयारी टप्प्यावर एचपीसी अंतिम करण्यात आली आहे.
11. **शिक्षकांसाठी राष्ट्रीय व्यावसायिक मानके (एनपीएसटी):** एनईपी 2020 च्या पैरा 5.20 मध्ये परिकल्पित शिक्षकांसाठी राष्ट्रीय व्यावसायिक मानके, सर्व विद्यार्थ्यांसाठी उच्च-गुणवत्तेच्या शिक्षणात समान प्रवेशाचे उद्दीष्ट आहे. एनपीएसटी हे सुनिश्चित करते की शालेय शिक्षणाच्या विविध स्तरांवर / टप्प्यांवरील सर्व विद्यार्थ्यांना उत्कट, प्रेरित, उच्च पात्र, व्यावसायिक प्रशिक्षित आणि सुसज्ज शिक्षकांद्वारे शिकवले जाते. कार्यकाळ, व्यावसायिक विकासाचे प्रयत्न, वेतनवाढ, पदोन्नती आणि इतर मान्यतांसह शिक्षक करिअर व्यवस्थापनाचे सर्व पैलू निश्चित करणे हे त्याचे उद्दीष्ट आहे. हे गुणवत्तेचे विधान आहे आणि वेगवेगळ्या टप्प्यांवर / स्तरांवर शिक्षकांच्या कार्यक्षमतेची व्याख्या करते. मार्गदर्शक भागधारकांशी व्यापक सल्लामसलत, क्षेत्रपातळीवरील संशोधन आणि योग्य विचारविनिमय करून दस्तऐवज तयार करण्यात आला आहे. त्यानंतर देशभरातील ७५ केंद्र सरकारच्या शाळांमध्ये (२५ केव्ही, २५ जेएनव्ही आणि २५ सीबीएसई) एनपीएसटीचा प्रायोगिक अभ्यास करण्यात आला. टप्पानिहाय अंमलबजावणी आराखडा : पहिला टप्पा - केंद्र आणि इतर इच्छुक संस्था/राज्यांद्वारे व्यवस्थापित शाळांमध्ये अंमलबजावणी; दुसरा टप्पा - राज्ये राज्य-विशिष्ट धोरणांवर आधारित शिक्षक करिअर व्यवस्थापनासाठी एनपीएसटीचा वापर करतात. तिसरा; आणि तिसरा टप्पा - देशभरातील शिक्षक व्यावसायिक विकास आणि करिअर व्यवस्थापनासह एनपीएसटीचे एकीकरण.
12. **नॅशनल मिशन फॉर मॅट्रिंग (एनएमएम):** एनईपी 2020 मध्ये पैरा 15.11 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे नॅशनल मिशन फॉर मॅट्रिंग (एनएमएम) शालेय शिक्षकांना मार्गदर्शन प्रदान करण्यास इच्छुक उत्कृष्ट व्यावसायिकांचा एक मोठा पूल तयार करण्याबद्दल आहे. एनएमएम विविध पद्धतींमध्ये अल्प आणि दीर्घकालीन मार्गदर्शक / व्यावसायिक समर्थनाचे महत्त्व अधोरेखित करते - ऑनलाइन, हायब्रीड, फिजिकल, सिंक्रोनस, असिंक्रोनस. हे विविध व्यक्तींमध्ये क्रॉस लर्निंगचा फायदा घेण्याची संधी आणते, ज्यामुळे त्यांचा सतत व्यावसायिक विकास होतो.

मार्गदर्शन ही ज्ञानाच्या अनौपचारिक / औपचारिक प्रसारणाची एक प्रक्रिया आहे आणि प्राप्तकर्त्यास काम, करिअर किंवा व्यावसायिक विकासाशी संबंधित मानले जाणारे मनो-सामाजिक समर्थन आहे. हे संभाव्य मार्गदर्शक, मार्गदर्शक आणि मॅटीचे वय किंवा स्थान कोणतेही असो, आपल्या देशाच्या 21 व्या शतकातील विकासात्मक उद्दीष्टे साध्य करण्यात योगदान देतील. भागधारकांशी व्यापक सल्लामसलत, क्षेत्रपातळीवरील संशोधन आणि योग्य विचारविनिमयातून 'ब्लूबुक ऑन मॅट्रिंग' विकसित करण्यात आले. त्यानंतर देशभरातील ३० केंद्र सरकारच्या शाळांमध्ये (१५ केव्ही, १० जेएनव्ही आणि ५ सीबीएसई) एनएमएम सुरू करण्यात आले. आतापर्यंत ६० मार्गदर्शक ांनी प्रवेश केला असून मार्गदर्शन सत्रआयोजित करण्यासाठी हे वेब पोर्टल कार्यान्वित करण्यात येत आहे.

13. यूएलएस (नव भारत साक्षरता कार्यक्रम) - समाजातील सर्वांसाठी आजीवन शिक्षणाचे आकलन "जन - जन साक्षर": 15 वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त वयोगटातील सर्व साक्षर नसलेल्या ंना उद्देशून सर्वांसाठी शिक्षण (पूर्वी प्रौढ शिक्षण म्हणून ओळखली जाणारी) ही केंद्र पुरस्कृत योजना, एनईपी 2020 च्या अनुषंगाने आर्थिक वर्ष 2022-23 ते 2026-27 दरम्यान अंमलबजावणीसाठी 1037.90 कोटी रुपयांच्या आर्थिक खर्चासह भारत सरकारने मंजूर केली आहे. ही योजना स्वयंसेवकांच्या माध्यमातून हायब्रीड (ऑनलाइन आणि ऑफलाइन) पद्धतीने राबविण्यात येत आहे. यूडीआयएसई अंतर्गत नोंदणीकृत सुमारे 7 लाख शाळा, यूजीसी अंतर्गत उच्च शिक्षण संस्था आणि एनसीटीई अंतर्गत शिक्षक शिक्षण संस्थांचे विद्यार्थी हे स्वयंसेवक असतील. एनवायएसके, एनएसएस आणि एनसीसीचे स्वयंसेवक देखील स्वयंसेवक शिक्षक म्हणून सहभागी होतील.

उच्च शिक्षण

अ. शिकाऊ-केंद्रित शिक्षण

1. नॅशनल क्रेडिट फ्रेमवर्क (एनसीआरएफ) शालेय, कौशल्य आणि उच्च शिक्षण नियामकांनी संयुक्तपणे 10.04.2023 रोजी प्रकाशित केलेले हे शैक्षणिक ग्रेड, कौशल्य कार्यक्रम आणि संबंधित अनुभवातून कर्ज जमा करण्यासाठी फ्रेमवर्क प्रदान करते. यामुळे बहुविषयक शिक्षण, आजीवन शिक्षण, मल्टिपल एक्झिट/एन्ट्रीच्या अनुषंगाने पूर्वलक्ष्य ओळखणे, प्रवाहांमध्ये समानता आणि गतिशीलता प्रस्थापित करणे शक्य होईल.

2. राष्ट्रीय उच्च शिक्षा योग्यता फ्रेमवर्क (एनएचईक्यूएफ) 11.05.2023 रोजी प्रकाशित - हे स्तर 4.5 ते 8 (प्रथम वर्ष यूजी ते डॉक्टरेट प्रोग्राम) पर्यंतच्या पात्रतेच्या विकासास, वर्गीकरण आणि मान्यतासाठी एक साधन आहे. शिकण्याच्या परिणामांच्या दृष्टीने पदवीधर वैशिष्ट्ये परिभाषित करते. हे विद्यार्थी, पालक, एचईआय, नियोक्ता इत्यादींना सक्षम करते. अपेक्षित शिक्षण परिणामांचे स्वरूप आणि पातळी समजून घेणे. हे राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय समकक्षता आणि तुलनात्मकता, आंतर /आंतर प्रवाह / संस्थात्मक गतिशीलता, एकाधिक शिक्षण मार्ग, आजीवन शिक्षण, एचई सिस्टमवरील जनतेचा विश्वास सुनिश्चित करते

3. अॅकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिटचे नियमन 29.07.2021 रोजी जारी करण्यात आले आहे आणि 28.12.2021 रोजी पुढील सुधारणा करण्यात आली आहे - एबीसी ही उच्च शिक्षण संस्थेच्या शैक्षणिक क्रेडिट डेटा बेसची डिजिटल किंवा व्हर्च्युअल किंवा ऑनलाइन स्टोअर-हाऊस संस्था असेल ज्यात विद्यार्थी त्याचे भागधारक असतील. नोंदणीकृत उच्च शिक्षण संस्थांमधून विद्यार्थ्यांनी मिळविलेल्या क्रेडिटच्या प्रमाणित नोंदी प्रदान केल्या जातील. एबीसी शैक्षणिक बँक खाती उघडणे, बंद करणे आणि वैधता, क्रेडिट पडताळणी, संचय आणि हस्तांतरण किंवा रिडेम्प्शन सुनिश्चित करेल. सध्या १४१३ विद्यापीठे/ आयएनआय/ एचईआय १.१० कोटी एबीसी आयडीसह बोर्डवर आहेत.

4. उच्च शिक्षण संस्थांचे बहुआयामी संस्थांमध्ये रूपांतर करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 02.09.2022 रोजी जारी करण्यात आली आहेत. - सिंगल स्ट्रीम संस्थांचे मोठ्या मल्टीडिसिप्लिनरी विद्यापीठांमध्ये रूपांतर होईल आणि बहुआयामी शिक्षण आणि संशोधनासाठी आवश्यक संस्थात्मक पायाभूत सुविधा बळकट होतील.

5. एकाच वेळी दोन शैक्षणिक कार्यक्रम राबविण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 13.04.2022 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - यामुळे औपचारिक आणि अनौपचारिक अशा दोन्ही प्रकारच्या शिक्षण पद्धतींचा समावेश असलेल्या शिक्षणाचे अनेक मार्ग सुलभ होतील.

6. एचईआयमध्ये ऑफर केलेल्या शैक्षणिक कार्यक्रमांमध्ये मल्टिपल एन्ट्री आणि एक्झिटसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 29.07.2021 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - यामुळे पदवी प्रदान करणार्या एचईआय दरम्यान किंवा आत अखंड ित विद्यार्थी गतिशीलतेचा मार्ग मोकळा होईल आणि विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाचा

मार्ग निवडण्याची सुविधा मिळेल. या उपक्रमामुळे विद्यार्थ्यांच्या गळतीचे प्रमाण कमी होईल, अभ्यासक्रमात लवचिकता आणून जीईआर सुधारेल आणि विद्यार्थ्यांना शिस्त-विशिष्ट स्पेशलायझेशनव्यतिरिक्त नवीन अभ्यासक्रमाचे पर्याय उपलब्ध होतील, ज्यामुळे शिकणारा आपला अभ्यासकार्यक्रम पुन्हा सुरु करताना मिळविलेल्या क्रेडिट्सची कॅशिंग सुलभ होईल. मोठ्या संख्येने विद्यापीठांनी / एचईआयने ते स्वीकारले आहे.

7. 12.07.2022 रोजी अधिसूचित केलेल्या उच्च शिक्षण संस्था आणि विद्यापीठांसाठी सुलभता आणि मानकांसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे – हे सुनिश्चित करते की इमारती आणि पायाभूत सुविधा अपंग-अनुकूल आणि सर्वांसाठी सुलभ आहेत.

8. अंडरग्रॅज्युएट प्रोग्राम्ससाठी अभ्यासक्रम आणि क्रेडिट फ्रेमवर्क 12.12.2022 रोजी जारी करण्यात आले आहे - यात लवचिक निवड-आधारित क्रेडिट सिस्टम, मल्टीडिसिप्लिनरी दृष्टिकोन आणि एकाधिक प्रवेश आणि एक्झिट पर्यायांचा समावेश आहे. यामुळे अभ्यासाच्या एका शाखेतून दुसर् या शाखेत, एका संस्थेत दुसऱ्या संस्थेत जाण्याची लवचिकता, शिक्षणाच्या पर्यायी पद्धती (ऑफलाइन, ओडीएल आणि ऑनलाइन शिक्षण आणि हायब्रिड मोड ऑफ लर्निंग), यूजी (सर्टिफिकेट / डिप्लोमा / डिग्री) सह एकाधिक प्रवेश आणि एक्झिट पर्याय आणि सर्व विषयांमध्ये त्यांच्या आवडीचे अभ्यासक्रम निवडण्याची लवचिकता सुलभ होईल. यूजीसीला मिळालेल्या आकडेवारीनुसार १०५ विद्यापीठांनी तो स्वीकारला आहे.

9. पीएचडी पदवी प्रदान करण्यासाठी किमान मानके आणि कार्यपद्धती, 2022 दिनांक 07.11.2022 रोजी जारी करण्यात आली आहे - हे नियम संशोधकांना प्रशिक्षित संशोधक आणि जिज्ञासू शोधक बनण्यासाठी प्रोत्साहित करण्यासाठी तयार केले गेले आहेत. महिला उमेदवार आणि अपंग व्यक्तींना त्यांचे संशोधन पूर्ण करण्यासाठी अतिरिक्त वेळ (अतिरिक्त 2 वर्षे) दिला जाईल. ज्या उमेदवारांनी ७.५ च्या सीजीपीएपेक्षा जास्त गुण मिळवले आहेत, ते आता चार वर्षांची बॅचलर डिग्री पूर्ण केल्यानंतर पीएचडीसाठी अर्ज करू शकतात. आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांच्या पीएचडी प्रवेशासाठी एचईआय स्वतः निवड प्रक्रिया ठरवू शकतात. तसेच एम. फिल हा कार्यक्रम बंद करण्याची ही तरतूद आहे.

10. मूल्य प्रवाह 2.0 - "उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये मानवी मूल्ये आणि व्यावसायिक नैतिकता रुजविणे" **12.05.2023 रोजी मार्गदर्शक तत्त्वे जारी करण्यात आली आहेत** - विद्यार्थ्यांमध्ये मूलभूत कर्तव्ये आणि घटनात्मक मूल्यांबद्दल सखोल आदराची भावना विकसित करणे, आपल्या देशाशी नाते जोडणे आणि बदलत्या जगात सत्य (सत्य), धार्मिक आचरण (धर्म), शांती (शांती), प्रेम (प्रेम), अहिंसा (अहिंसा), वैज्ञानिक दृष्टिकोन, नागरिकत्व मूल्ये या सार्वत्रिक मानवी मूल्यांसह स्वतःच्या भूमिका आणि जबाबदाऱ्यांची जाणीवपूर्वक जाणीव विकसित करणे, जीवनकौशल्ये, सेवा/सेवेचे धडे आणि समाजसेवेच्या कार्यक्रमांमध्ये सहभाग हा सर्वांगीण शिक्षणाचा अविभाज्य भाग आहे.

11. पदवीस्तरावरील पर्यावरण शिक्षणासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे आणि अभ्यासक्रम आराखडा दिनांक 05.06.2023 रोजी जारी करण्यात आला आहे- शिक्षण परिणाम-आधारित अभ्यासक्रम आणि मार्गदर्शक

तत्वे, जे पर्यावरण शिक्षणाला अभ्यासक्रमाचा अविभाज्य भाग बनवतात आणि त्याचे संवर्धन आणि शाश्वत विकासाबद्दल पर्यावरण जागरूकता आणि संवेदनशीलतेस प्रोत्साहित करतात. हवामान बदल, प्रदूषण, कचरा व्यवस्थापन, स्वच्छता, जैविक विविधतेचे संवर्धन, जैविक संसाधने आणि जैवविविधतेचे व्यवस्थापन, वन आणि वन्यजीव संरक्षण आणि शाश्वत विकास या क्षेत्रांचाही या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये समावेश आहे.

12. एआयसीटीईने 7 प्रादेशिक भाषांमध्ये 12 राज्यांमध्ये 49 अभियांत्रिकी अभ्यासक्रमांना परवानगी दिली आहे

13. एमबीबीएस अभ्यासक्रम हिंदीतून सुरु करण्यात आला आहे.

14. कॉमन युनिव्हर्सिटी प्रवेश परीक्षा 13 भाषांमध्ये घेण्यात आली आणि 242 विद्यापीठांनी भाग घेतला.

15. जेईई (मेन्स) आणि नीट (यूजी) 13 भाषांमध्ये घेण्यात आली ज्यात सुमारे 30 लाखांहून अधिक विद्यार्थ्यांचा समावेश होता

आ. डिजिटल लर्निंग अँड लिव्हरेजिंग टेक्नॉलॉजी

1. मुक्त व दूरस्थ शिक्षण कार्यक्रम व ऑनलाईन कार्यक्रम) नियमन, 2020 दिनांक 4.09.2020 रोजी जारी करण्यात आले आहे आणि त्यानंतर 01.07.2022 आणि 18.07.2022 रोजी अधिसूचित करण्यात आले. - नॅक मान्यताच्या 4-पॉइंट स्केलवर 3.01 स्कोअर असलेले एचईआय किंवा मागील दोन चक्रांमधून कमीतकमी एकदा एनआयआरएफमधील टॉप 100 एचईआय ओडीएल प्रोग्राम ऑफर करण्यासाठी अर्ज करू शकतात. नॅक स्कोअर 3.26 किंवा त्यापेक्षा जास्त असलेले एचईआय किंवा एनआयआरएफच्या विद्यापीठ श्रेणीतील टॉप -100 मध्ये स्थान प्राप्त करणारे एचईआय तीन चक्रांमध्ये कमीतकमी दोनदा ऑनलाईन प्रोग्राम ऑफर करण्यासाठी पूर्वपरवानगीशिवाय पात्र आहेत. कमीतकमी 3 वर्षे अस्तित्वात असलेले एचईआय, 4-पॉइंट स्केलवर 3.01 नॅक स्कोअरसह किंवा मागील दोन चक्रांमध्ये (अर्ज करताना) किमान एकदा एनआयआरएफमध्ये टॉप 100 मध्ये आहेत ते ऑनलाईन प्रोग्राम ऑफर करण्यासाठी अर्ज करण्यास पात्र आहेत.

✓ 95 एचईआय (71 मान्यताप्राप्त आणि 24 श्रेणी-1 एचईआय) 1149 ओडीएल कार्यक्रम ऑफर करण्यास पात्र आहेत.

✓ 66 एचईआय मान्यताप्राप्त / 371 ऑनलाईन कार्यक्रम ऑफर करण्यास पात्र आहेत.

2. यूजीसी (तरुण महत्वाकांक्षी मनांसाठी सक्रिय शिक्षणाच्या अभ्यास जाळ्यांद्वारे ऑनलाईन शिक्षण अभ्यासक्रमांसाठी क्रेडिट फ्रेमवर्क) नियमन 2021 दिनांक 26.03.2021 रोजी जारी करण्यात आले आहे - या नियमनांतर्गत स्वयं प्लॅटफॉर्मवरून क्रेडिट ट्रान्सफरकडे जाणाऱ्या एमओओसीच्या अभ्यासक्रमांची टक्केवारी २० टक्क्यांवरून ४० टक्क्यांपर्यंत वाढविण्यात आली आहे. हे आजीवन शिकण्याची लवचिकता

आणि संधी प्रदान करते. हे संस्था एचईआयला त्यांच्या अभ्यासक्रमात बहु-शिस्तबद्धता प्रदान करण्यास सक्षम करते.

- ✓ २८८ विद्यापीठांनी क्रेडिट ट्रान्सफरसाठी स्वयं अभ्यासक्रम स्वीकारले आहेत.
- ✓ जानेवारी २०२२, जुलै २०२२ आणि जानेवारी २०२३ सेमिस्टरमध्ये सुमारे ८६ लाख विद्यार्थी नोंदणीकृत आहेत.
- ✓ दरवर्षी ५ लाखांहून अधिक विद्यार्थी परीक्षा देत आहेत आणि स्वयंवर प्रमाणित होत आहेत.

3. तंत्रज्ञान सक्षम एंटरप्राइझ रिसोर्स प्लॅनिंग (ईआरपी) आधारित सोल्यूशन्स फॉर एचईआयच्या गव्हर्नन्सपासून पदवी देण्यापर्यंत - स्मार्ट ऑटोमेशन इंजिन फॉर युनिव्हर्सिटीज (समर्थ) हा विविध विद्यापीठे आणि इतर उच्च शिक्षण संस्थांसाठी ऑटोमेशन इंजिन लागू करून सध्याच्या शिक्षण व्यवस्थापन प्रणालीत क्रांती घडवून आणण्यासाठी शिक्षण मंत्रालयाने प्रायोजित केलेला एक आयसीटी उपक्रम आहे. यामुळे एचईआयच्या प्रशासनात एचईआयची सोय होईल आणि प्रवेशापासून पदवी देण्यापर्यंत विद्यार्थ्यांच्या व्यवस्थापनाची सोय होईल. सध्या २७ राज्ये आणि ४ केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये १२४९ युनिव्हर्सिटी आणि एचईआय कार्यरत आहेत. ७ राज्यांचे उच्च शिक्षण विभागही कार्यरत आहेत.

C. उद्योग-संस्था सहकार्य

1. उच्च शिक्षण संस्थांना अप्रेंटिसशिप / इंटर्नशिप एम्बेडेड डिग्री प्रोग्राम प्रदान करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे दिनांक 07.08.2020 रोजी जारी करण्यात आली - पदवी कार्यक्रमात परिणाम-आधारित शिक्षणावर लक्ष केंद्रित करणे हे त्याचे उद्दीष्ट आहे आणि विद्यार्थ्यांना संभाव्य रोजगारासाठी कार्यबल व्यावसायिक क्षमता दर्शविण्यास सक्षम करेल. पदवी अभ्यासक्रमाच्या एकूण क्रेडिटपैकी किमान २० टक्के रक्कम अप्रेंटिसशिप/इंटर्नशिपसाठी देण्यात यावी, अशी तरतूद आहे. एचईआयला हे सुनिश्चित करावे लागेल की अप्रेंटिसशिप / इंटर्नशिप एम्बेडेड डिग्री प्रोग्राममध्ये, कोअर कोर्स म्हणून कमीतकमी 24 क्रेडिट ऑफर केले जात आहेत जे अन्यथा सीबीसीएसमधील नियमित पदवी कार्यक्रमाचा एक भाग आहेत. यामुळे विद्यार्थ्यांना कॅम्पसमध्ये उपलब्ध असलेल्या विविध संधींची ओळख करून देऊन उद्योग आणि शैक्षणिक यांच्यातील दरी भरून काढणे शक्य होईल. यामुळे उच्च शिक्षणाची उद्योगांच्या गरजांशी सांगड घालणे शक्य होणार आहे. 94 संस्था अप्रेंटिसशिप / इंटर्नशिप-एम्बेडेड पदवी कार्यक्रम प्रदान करीत आहेत.

2. 30.09.2022 रोजी विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमध्ये प्रॅक्टिसच्या प्राध्यापकांना नियुक्त करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे जारी करण्यात आली आहेत - "प्रोफेसर ऑफ प्रॅक्टिस" नावाच्या पदांच्या नवीन श्रेणीद्वारे उद्योग आणि इतर व्यावसायिक कौशल्य शैक्षणिक संस्थांमध्ये आणण्याचे उद्दीष्ट आहे. हे उद्योग आणि सामाजिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी अभ्यासक्रम आणि अभ्यासक्रम विकसित करण्यास सक्षम करेल आणि एचईआयला संयुक्त संशोधन प्रकल्पांवर उद्योग तज्ञांसह काम करण्यास सक्षम करेल. तसेच विविध क्षेत्रातील मान्यवर तज्ज्ञही यात सहभागी होणार आहेत. यूजीसीने प्रोफेसर

ऑफ प्रॅक्टिससाठी एक समर्पित पोर्टल सुरू केले आहे, ज्यामध्ये 6711 नोंदणीकृत तज्ञ आणि 152 नोंदणीकृत एचईआय आहेत.

3. विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमध्ये आरडीसी स्थापन करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे जारी करण्यात आली आहेत. 04.03.2022 - एचईआयमध्ये रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट सेलच्या (आरडीसी) स्थापनेमुळे आत्मनिर्भर भारताचे उद्दिष्ट साध्य करणे शक्य होईल आणि बहुआयामी / ट्रान्स-डिसिप्लिनरी आणि ट्रान्सलेशनल रिसर्च कल्चरला उत्तेजन देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावेल अशी अपेक्षा आहे. यामुळे संशोधक आणि संबंधित संशोधन निधी एजन्सीयांच्यात संपर्क साधणे, प्रकल्प प्रस्ताव तयार करणे आणि सादर करणे आणि अनुदान मंजूर झाल्यानंतर कालमर्यादेचे पालन करणे यावर देखरेख ठेवण्यासाठी मार्गदर्शन करणे शक्य होईल. चालू/ पूर्ण झालेले संशोधन प्रकल्प/ कार्यक्रम, कौशल्य आणि संसाधने इत्यादींची स्थिती सामायिक करण्यासाठी संस्थात्मक संशोधन माहिती प्रणाली विकसित केली जाईल, औद्योगिक सल्ला आणि सेवा प्रदान करण्यासाठी अंतर्गत तज्ञांचा डेटाबेस तयार करण्यासाठी माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा (आयसीटी) प्रभावी वापर केला जाईल. सुमारे 2500 एचईआय आणि 300 विद्यापीठांनी त्यांच्या कॅम्पसमध्ये संशोधन आणि विकास कक्ष स्थापन केले आहेत.

4. सिंगल युनिफाइड इंटरनॅशनल पोर्टल लॉन्च - एआयसीटीईमान्यताप्राप्त सर्व संस्थांना ५ उद्योगांशी सामंजस्य करार करण्यास सांगण्यात आले आहे. 71883 हून अधिक उद्योग नोंदणीकृत आहेत आणि सुमारे 28.93 लाख इंटरनॅशनल ऑफर केल्या आहेत.

5. नियमित उद्योग-संस्था संलग्नता आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (एआय) सारख्या उदयोन्मुख क्षेत्रातील अभ्यासक्रमांसाठी अभ्यासक्रम तयार करण्यासाठी आणि अद्ययावत करण्यासाठी केले जात आहे; इंटरनेट ऑफ थिंग्स (आईओटी); ब्लॉक चेन; रोबोटिक्स; क्वांटम कंप्यूटिंग; डेटा साइंसेज; सायबर सुरक्षा; 3 डी प्रिंटिंग आणि डिझाइन; ऑगमेंटेड रिअॅलिटी (एआर)/व्हर्च्युअल रिअॅलिटी (व्हीआर) इ.

6. एआयसीटीईने दोन नवे अभ्यासक्रम सुरू केले आहेत. - डिप्लोमा इन इंटिग्रेटेड सर्किट (आयसी) मॅन्युफॅक्चरिंग अँड बीटेक किंवा बीई (इलेक्ट्रॉनिक्स) इन व्हीएलएसआय डिझाइन अँड टेक्नॉलॉजी. चिप निर्मितीत भारताला स्वावलंबी करण्यासाठी सेमीकंडक्टरमधील हे दोन अभ्यासक्रम.

7. चार वर्षांचा ऑनलाइन बॅचलर ऑफ सायन्स (बीएस) भारतातील इलेक्ट्रॉनिक्स आणि एम्बेडेड मॅन्युफॅक्चरिंग क्षेत्रातील कुशल पदवीधरांची महत्त्वपूर्ण आणि वाढती मागणी पूर्ण करण्याच्या मुख्य उद्देशाने आयआयटी मद्रास (<https://study.iitm.ac.in/es/>) ची इलेक्ट्रॉनिक प्रणाली. हा कार्यक्रम भारताला इलेक्ट्रॉनिक्स उत्पादन आणि डिझाइनचे जागतिक केंद्र बनविण्यासाठी इंडिया सेमीकंडक्टर मिशनशी सुसंगत आहे. बहुतेक तांत्रिक संस्थांमध्ये सेमीकंडक्टरवरील काही अभ्यासक्रम सुरुवातीला बीटेक-इलेक्ट्रॉनिक्स अभियांत्रिकी, इलेक्ट्रॉनिक्स आणि कम्युनिकेशन इंजिनीअरिंग सारख्या पारंपारिक अभ्यासक्रमांमध्ये समाविष्ट केले गेले. एनईपीच्या सर्व शिफारशी, मग ती लवचिकता असो, रोजगाराभिमुख असो, उद्योजकताभिमुख असो, क्रेडिट फ्रेमवर्क या आर्किटेक्चरशी जोडलेले असो, मल्टिपल एन्ट्री आणि

एक्झिट आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे गुणवत्ता आणि सुलभतेसह भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्थेत परवडणारी क्षमता इलेक्ट्रॉनिक सिस्टीम्समधील या बीएसमध्ये आहे. याशिवाय, बॅचलर ऑफ सायन्स (बीएस) डिग्री इन डेटा सायन्स, फाउंडेशन, डिप्लोमा किंवा बीएस्सी डिग्री स्तरावर आधी बाहेर पडण्याचे पर्याय आयआयटी, मद्रासद्वारे दिले जात आहेत. आपले वय, स्थान किंवा शैक्षणिक पार्श्वभूमी ची पर्वा न करता प्रथमच आयआयटीमधून पदवी / डिप्लोमासाठी काम केले जाऊ शकते. या कोर्समध्ये अनलिमिटेड सीट आहे.

8. या कार्यक्रमातून पदवी घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना इलेक्ट्रॉनिक सिस्टम डिझायनर, एम्बेडेड सिस्टम डेव्हलपर, इलेक्ट्रॉनिक हार्डवेअर स्पेशालिस्ट, सिस्टम टेस्टिंग इंजिनीअर आणि इलेक्ट्रॉनिक्स रिसर्च इंजिनीअर या सारख्या पदांसाठी ऑटोमोटिव्ह, सेमीकंडक्टर आणि डिफेन्स सारख्या उद्योगांमध्ये नोकरीच्या संधी मिळू शकतात. आयआयटी मद्रासमध्ये बीएस इलेक्ट्रॉनिक सिस्टीमचा अभ्यास करण्यासाठी कमाल वयोमर्यादा नाही. बारावी किंवा समकक्ष गणित आणि भौतिकशास्त्रासह उत्तीर्ण झालेले उमेदवार प्रवेश घेऊ शकतात.

D. शैक्षणिक संशोधन आणि आंतरराष्ट्रीयीकरण

1. यूजीसी स्वायत्त दर्जा प्रदान करणे स्वायत्त महाविद्यालयांमधील मानके राखण्यासाठी महाविद्यालये आणि उपाययोजना) विनियम, 2023 दिनांक 13.04.2023 रोजी जारी करण्यात आले. या नियमावलीत महाविद्यालयांना स्वायत्त दर्जा देण्यासाठी सुलभ आणि पारदर्शक यंत्रणा उपलब्ध करून देण्याची तरतूद आहे.

2. 02.05.2022 रोजी ट्विनिंग, संयुक्त पदवी आणि दुहेरी पदवी कार्यक्रम प्रदान करण्यासाठी भारतीय आणि परदेशी उच्च शिक्षण संस्थांमधील शैक्षणिक सहकार्य - हे इतर गोष्टींबरोबरच परदेशी उच्च शिक्षण संस्थांबरोबर शैक्षणिक सहकार्य वाढविण्यास प्रोत्साहन देते ज्यामुळे भारतीय उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये शैक्षणिक आणि संशोधन उत्कृष्टता येते. विद्यार्थ्यांना जागतिक स्तरावर माहिती देणे, देशांतर्गत आंतरराष्ट्रीयीकरण करणे, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रासंगिक अभ्यासक्रमासह बहुविषयक शिक्षण देणे आणि रोजगारक्षमता वाढविणे हे त्याचे उद्दीष्ट आहे. यामुळे परदेशी विद्यार्थ्यांनाही आकर्षित केले जाईल आणि रँकिंगमध्ये आंतरराष्ट्रीयीकरण हा एक महत्वाचा निकष असल्याने भारतीय विद्यापीठांचे स्थान सुधारेल. भारतीय एचईआयला नॅक किंवा तत्सम एजन्सीकडून मान्यता प्राप्त असणे आवश्यक आहे ज्यात 4-पॉइंट स्केलवर किमान 3.01 गुण असणे आवश्यक आहे / टाइम्स हायर एज्युकेशन किंवा क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंगच्या टॉप 1000 मध्ये सूचीबद्ध किंवा एनआयआरएफच्या विद्यापीठ श्रेणीतील टॉप 100 पात्र असतील. टाइम्स हायर एज्युकेशन किंवा क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंगमध्ये परदेशी एचईआय टॉप 1000 मध्ये असणे आवश्यक आहे. 49 विद्यापीठे / एचईआय 230 पात्र भारतीय विद्यापीठांपैकी कार्यक्रम प्रदान करीत आहेत.

3. भारतातील उच्च शिक्षण संस्थांमधील पदवी आणि पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांमध्ये आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांच्या प्रवेश आणि सुपरन्यूमररी जागांसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 30.9.2022 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - यामुळे आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थी, शैक्षणिक आणि निधी आकर्षित करण्यासाठी आणि त्यांचा आंतरराष्ट्रीय प्रसार वाढविण्यासाठी संधींचा वापर करणे शक्य होते. यामुळे आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांना सहज आणि सोपे प्रवेश मिळतील, आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांना भारतीय एचईआयकडे आकर्षित करण्यासाठी अनुकूल वातावरण तयार होईल, ज्यामुळे भारत आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी पसंतीचे ठिकाण बनेल.

4. यूजीसी (अभिमत विद्यापीठे अभिमत विद्यापीठे) नियम, 2023 दिनांक 07.06.2023 रोजी जारी करण्यात आले आहेत- हे नियमन "हलके परंतु घट्ट" नियामक चौकटीच्या तत्त्वावर आधारित आहे आणि वस्तुनिष्ठ आणि पारदर्शक पद्धतीने अनेक गुणवत्ता-केंद्रित अभिमत विद्यापीठे तयार करण्यास मदत करते. हे नियम अभिमत विद्यापीठांसाठी घोषणा प्रक्रिया, ऑफ-कॅम्पस केंद्रांची स्थापना, पात्रता निकष आणि प्रशासन नियंत्रित करतात. सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या वंचित विद्यार्थ्यांसाठी शुल्क सवलत, शिष्यवृत्ती आणि राखीव जागा उपलब्ध करून देण्यासाठी संस्थांना प्रोत्साहन दिले जाते. सुधारित नियमावलीत अभिमत विद्यापीठांना अॅकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिट्सवर (एबीसी) नोंदणी करणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. संस्था संबंधित नियमावलीतील तरतुदीनुसार ट्विनिंग प्रोग्राम, संयुक्त पदवी कार्यक्रम आणि दुहेरी पदवी कार्यक्रम देऊ शकतात. सध्या १२५ अभिमत विद्यापीठे आहेत.

5. मान्यता - सुधारित मान्यता फ्रेमवर्क (आरएएफ) 70% परिमाणात्मक आणि 30% गुणात्मक मूल्यांकनासह. 436 विद्यापीठ आणि 9306 एचईआय मान्यताप्राप्त आहेत.

६. संस्थेच्या इनोव्हेशन कौन्सिल - एनईपी, 2020 च्या शिफारशीच्या अनुषंगाने नाविन्यपूर्ण आणि स्टार्ट-अप इकोसिस्टमच्या संस्कृतीला पद्धतशीरपणे चालना देण्यासाठी संस्थेच्या इनोव्हेशन कौन्सिलची (आयआयसी) स्थापना करणे ही एक शिफारस आहे. उपयोजित संशोधन, नाविन्य आणि उद्योजकता हे आयआयसीचे अविभाज्य घटक आहेत. सध्या २८ राज्ये आणि ८ केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये ७२२९ आयआयटी स्थापन करण्यात आल्या आहेत.

7. आयडीईए (आयडिया डेव्हलपमेंट, इव्हॅल्युएशन अँड अॅप्लिकेशन) लॅब - एआयसीटीई-आयडीईए (आयडिया डेव्हलपमेंट, इव्हॅल्युएशन अँड अॅप्लिकेशन) तांत्रिक संस्थांमध्ये बहुविषयक शिक्षण आणि संशोधन, मजबूत सामाजिक आणि उद्योग संबंध, नवीन युगातील शिक्षणास समर्थन आणि शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांमध्ये एसटीईएम अनुभवात्मक शिक्षणास प्रोत्साहित करण्यासाठी प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात आल्या आहेत. एआयसीटीईने २४ तास कार्यरत असलेल्या आयडिया लॅबला सहकार्य केले. प्राध्यापक आणि संशोधकांमध्ये ज्ञानाची देवाणघेवाण करण्यासाठी सर्व एआयसीटीई आयडिया प्रयोगशाळांमध्ये एक नेटवर्क तयार करण्यात आले आहे. एचईआयमध्ये १०४ आयडिया लॅब उभारण्यात आल्या असून त्यात १०२१६ प्राध्यापक आणि 115155 विद्यार्थ्यांचा समावेश आहे.

8. पात्रतेच्या परस्पर मान्यतेसाठी सामंजस्य करार - भारत प्रजासत्ताक सरकार आणि ऑस्ट्रेलिया सरकार यांच्यात पात्रतेच्या परस्पर मान्यतेसाठी 02.03.2023 रोजी एक यंत्रणा स्वाक्षरी करण्यात आली. ऑस्ट्रेलिया आणि भारतादरम्यान विद्यार्थी आणि व्यावसायिकांची ये-जा सुलभ करण्यासाठी पात्रता मान्यता व्यवस्था स्थापित करणे हे या यंत्रणेचे उद्दीष्ट आहे. ही यंत्रणा शैक्षणिक आणि कौशल्य पात्रतेच्या स्तरानुसार समतुल्यता प्रस्थापित करण्यासाठी एक चौकट प्रदान करते. भारत प्रजासत्ताक सरकार आणि ऑस्ट्रेलिया सरकार यांच्यात शैक्षणिक पात्रता मान्यता साठी दिनांक 17.03.2022 रोजी स्वाक्षरी केलेल्या लेटर ऑफ अरेंजमेंटनुसार, 01.07.2022 रोजी शैक्षणिक पात्रता मान्यता वरील टास्कफोर्सची स्थापना करण्यात आली. या टास्कफोर्समध्ये शिक्षण आणि कौशल्य मंत्रालयातील वरिष्ठ अधिकारी आणि दोन्ही बाजूंचे नियामक यांचा समावेश होता. स्मार्ट सिटीचा विकास, क्वांटम टेक्नॉलॉजीज एनर्जी, वॉटर रिसर्च अशा विविध क्षेत्रांमध्ये संशोधन आणि शैक्षणिक सहकार्यासाठी भारत आणि ऑस्ट्रेलियन उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये अनेक संस्थात्मक स्तरावर सामंजस्य करार (एमओयू) कार्यरत आहेत. पात्रतेच्या परस्पर मान्यतेचा असाच सामंजस्य करार ब्रिटनसोबतही करण्यात आला आहे.

9. एनआयआरएफमध्ये विद्यापीठांचा सहभाग: एनआयआरएफ 2023 मध्ये कृषी आणि संलग्न क्षेत्राचा नवीन विषय म्हणून समावेश करण्यात आला आहे. इंडिया रँकिंगचा सध्याचा पोर्टफोलिओ १३ श्रेणी आणि विषय डोमेनपर्यंत वाढला आहे. 2016 मध्ये 2,426 वरून 2023 मध्ये 5,543 पर्यंत युनिक अर्जदारांची संख्या वाढली आहे, तर विविध श्रेणींमध्ये रँकिंगसाठी एकूण अर्जांची संख्या 2016 मधील 3,565 वरून 2023 मध्ये 8,686 वर पोहोचली आहे.

10. क्यूएस 2023 मध्ये टॉप 400 मधील सर्व एचईआयच्या रँकिंगमध्ये सुधारणा झाली आहे

- क्यूएस रँकिंगमध्ये भारतीय विद्यापीठ / एचईआयची संख्या 13 (2015) वरून 45 (2024) पर्यंत वाढली
- टॉप 500 मधील भारतीय एचईआय 2015 च्या क्यूएस रँकिंगमधील 7 च्या तुलनेत 2024 मध्ये 11 वर पोहोचले
- क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंग बाय सब्जेक्ट, 2023 मध्ये भारताने आपले स्थान सुधारले आहे, ज्यामध्ये आपापल्या विषय श्रेणीतील 44 अभ्यासक्रमांनी जागतिक शीर्ष 100 मध्ये स्थान मिळविले आहे.
- विषयानुसार क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंगमध्ये स्थान मिळविलेल्या 355 कार्यक्रम / अभ्यासक्रमांपैकी 11 घोषित इन्स्टिट्यूट ऑफ एमिनन्स (आयओई) 44% आहेत.
- क्यूएस 2023-24 विषय रँकिंगमध्ये भारतीय विद्यापीठांमध्ये 18.7% वाढ झाली आहे ज्यामुळे भारत 66 रँकिंग विद्यापीठांसह दुसऱ्या क्रमांकाचा आशियाई देश बनला आहे.
- भारताने प्रकाशने आणि संदर्भाची संख्या या दोन्हीमध्ये सुधारणा दर्शविली (प्रभावाचे मोजमाप) –
 - ✓ भारत तिसऱ्या स्थानावर 2022 मध्ये जागतिक स्तरावर, 2,75,367 प्रकाशनांसह, 2016 मध्ये 5 व्या स्थानावर, 157539 प्रकाशनांसह. (स्रोत: स्किमागो जर्नल एंड कंट्री रँक)

- ✓ प्रशस्तिपत्रकांच्या संख्येत भारत चौथ्या स्थानावर^थ. 11 देशांच्या तुलनेत 113 देशांपैकी^थ. २०१६ मध्ये ९४ देशांमध्ये स्थान.

11. स्मार्ट इंडिया हॅकेथॉन (एसआयएच) - हा एक राष्ट्रव्यापी नाविन्यपूर्ण उपक्रम आहे जो तंत्रज्ञानाच्या विद्यार्थ्यांना सरकारी आणि स्वयंसेवी संस्थांसमोरील आव्हानांसाठी नाविन्यपूर्ण उपायांची संकल्पना करण्यासाठी गुंतवून ठेवतो. हा वार्षिक उपक्रम २०१७ मध्ये सुरू झाला आणि आतापर्यंत ५ आवृत्त्या यशस्वीरित्या पूर्ण झाल्या आहेत. एसआयएच आता जगातील सर्वात मोठे हॅकेथॉन आणि सर्वात मोठे 'ओपन इनोव्हेशन' मॉडेल म्हणून विकसित झाले आहे आणि त्यात हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअर आवृत्त्यांचा समावेश आहे. एसआयएच विद्यार्थ्यांना वास्तविक जगातील समस्या सोडविण्याच्या क्षमतेसाठी त्यांच्या शैक्षणिक शिक्षणाची चाचणी घेण्यासाठी एक अनोखे व्यासपीठ प्रदान करते आणि 'प्रॉडक्ट इनोव्हेशन', 'प्रॉब्लेम-सॉल्व्हिंग' आणि 'आउट-ऑफ-द-बॉक्स' विचारांच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन देते. विद्यार्थी, संस्था, व्यावसायिक, मार्गदर्शक आणि समस्या कथन प्रदाता संस्थांचा सहभाग दरवर्षी वाढत आहे, 2022 च्या उपक्रमासाठी 30,000 पेक्षा जास्त संघ (प्रति संघ 6 व्यक्ती) नोंदणीकृत आहेत. हा उपक्रम विद्यार्थ्यांच्या नाविन्यपूर्ण आणि उद्योजकतेच्या आवडीशी सुसंगत आहे आणि माननीय पंतप्रधानांनी एसआयएचच्या सर्व आवृत्त्यांमध्ये उपस्थिती दर्शविली, ज्यामुळे नाविन्यपूर्णतेची भावना रुजविण्यासाठी प्रेरणा आणि अफाट मार्गदर्शन मिळाले. गेल्या ५-६ वर्षांत हॅकेथॉन हे आपल्या देशातील आव्हाने सोडविण्याचे सर्वात मोठे व्यासपीठ म्हणून उदयास आले आहे. एसआयएचमध्ये आतापर्यंत १५ लाखांहून अधिक विद्यार्थ्यांचा सहभाग असलेल्या सुमारे ३६५ संस्था, ८१२७ संस्था आहेत. एसआयएचने 2145 समस्या विधानांसाठी 6535 कल्पना उपाय ांची निवड केली आहे. एसआयएच पोर्टलवर केंद्र आणि राज्य मंत्रालये, सार्वजनिक उपक्रम, उद्योग आणि स्वयंसेवी संस्थांद्वारे समस्या निवेदने (पीएस) सादर केली जातात. समस्या निवेदने (पीएस) संबंधित समितीद्वारे पुनरावलोकन केली जातात आणि अंतिम पीएसएस प्रकाशित केली जातात

12. इंटरनेशनल हॅकाथॉन: आता हॅकेथॉन मॉडेलचा वापर इतर देशांशी आपले राजनैतिक संबंध पुढे नेण्यासाठी केला जातो. भारत-सिंगापूर, भारत-आसियान आणि युनेस्को भारत-आफ्रिका आणि तैवान/अमेरिकेबरोबर सेमी-कंडक्टर सारख्या हायटेक क्षेत्रात संशोधन सहकार्य. युनेस्को इंडिया - आफ्रिका हॅकेथॉन हा वार्षिक ३६ तासांचा कार्यक्रम आहे जो भारत आणि त्याच्या आफ्रिकन भागीदारांचे विद्यार्थी, शिक्षक, शिक्षक आणि संशोधन समुदायाला त्यांच्या देशांसमोरील सामायिक आव्हानांचा सामना करण्यासाठी एकत्र आणतो आणि सांस्कृतिक एकत्रीकरणासाठी एक सहाय्यक म्हणून कार्य करतो. युनेस्को इंडिया - आफ्रिका हॅकेथॉन एक योग्य व्यासपीठ प्रदान करते ज्यामुळे तरुण नवप्रवर्तकांना एकत्र येऊन सहकार्य करणार्या राष्ट्रांना भेडसावणार् या सामाजिक, पर्यावरणीय आणि तांत्रिक समस्यांवर उपाय शोधण्याची परवानगी मिळते. हे जग बदलण्याची क्षमता असलेले संभाव्य स्टार्ट-अप तयार करण्यासाठी पाया म्हणून कार्य करते. हे सहभागी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सर्जनशीलतेचा उलगडा करण्यास आणि तज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली वास्तविक जगातील समस्या सोडविण्यासाठी नवीन तंत्रज्ञानाचा शोध घेण्यास अनुमती देते - अशा प्रकारे, आधुनिक जगात व्यावसायिक नाविन्यपूर्णतेचे नेतृत्व करते. नोव्हेंबर 2022 मध्ये झालेल्या 2022 च्या आवृत्तीत सुमारे 22 देशांमधील 600 हून अधिक इनोव्हेटर्स सहभागी झाले होते.

13. 'कवच-2023' आपल्या गुप्तचर यंत्रणांसमोरील २१ व्या शतकातील सुरक्षा आव्हानांचा सामना करण्यासाठी नाविन्यपूर्ण संकल्पना आणि तंत्रज्ञान उपाय ओळखण्यासाठी एक अनोखे राष्ट्रीय हॅकेथॉन सुरु करण्यात आले आहे. कवच 2023 चे दोन टप्पे असतील. सादर केलेल्या कल्पनांचे मूल्यमापन या क्षेत्रातील तज्ज्ञांच्या गटाकडून केले जाईल आणि केवळ नाविन्यपूर्ण कल्पनांचीच ग्रँड फिनाले किंवा दुसऱ्या फेरीसाठी निवड केली जाईल. ग्रँड फिनाले दरम्यान, निवडलेल्या स्पर्धकांनी त्यांच्या संकल्पनांचे प्रदर्शन करण्यासाठी उपाय तयार करणे अपेक्षित आहे आणि त्यांच्या कल्पना तांत्रिकदृष्ट्या व्यवहार्य आणि अधिक महत्वाच्या अंमलबजावणीयोग्य आहेत हे ज्युरींना सिद्ध करणे अपेक्षित आहे. सर्वोत्कृष्ट कल्पनांना विजेते घोषित केले जाईल. जुलै-२३ महिन्यात होणाऱ्या या ३६ तासांच्या हॅकेथॉनमध्ये देशभरातील शिक्षण संस्थांमधील निवडक तरुण सहभागी होऊन आपल्या तांत्रिक कौशल्याचा आणि नाविन्यपूर्ण कौशल्याचा वापर करून भक्कम, सुरक्षित आणि प्रभावी तंत्रज्ञानाचे उपाय उपलब्ध करून देणार आहेत. विजेत्या संघांना एकूण २०,००,००० रुपयांचे पारितोषिक जाहीर केले जाते.

14. भारतातील अशा प्रकारचा पहिला, मेगा रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट फेअर, आयआयटी-दिल्लीयेथे 'आयएनवनटिव्ह' या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या या कार्यक्रमात देशभरातील सर्व २३ आयआयटींनी टेक्नॉलॉजी रेडीनेस लेव्हलच्या (टीआरएल) सर्व टप्प्यांवर ७५ नवकल्पना सादर केल्या.

15. विषयांवरील लघु अभ्यासक्रम जसे की इंडोलॉजी, भारतीय भाषा, आयुष औषध पद्धती, योग, कला, संगीत, इतिहास, संस्कृती इत्यादी.

E. भारतीय ज्ञान प्रणाली

1. उच्च शिक्षण अभ्यासक्रमात भारतीय ज्ञानाचा समावेश करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 13.06.2023 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - यात भारतीय भाषा, कला आणि संस्कृतीच्या संवर्धनावर भर देण्यात आला आहे. प्रयत्न करतात. शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवरील अभ्यासक्रमांमध्ये आयकेएसचा समावेश करून भारतीय ज्ञान प्रणालीच्या (एलकेएस) प्रवाहातील विसंगती दूर करणे. त्यात असे नमूद केले आहे की यूजी किंवा पीजी प्रोग्राममध्ये प्रवेश घेतलेल्या प्रत्येक विद्यार्थ्याला एकूण अनिवार्य क्रेडिटच्या कमीतकमी 5% इतके आयकेएसमध्ये क्रेडिट कोर्स घेण्यास प्रोत्साहित केले जावे (इच्छुक विद्यार्थ्यांना एकूण अनिवार्य क्रेडिटचा मोठा भाग घेण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते). आयकेएसला वितरित केलेल्या क्रेडिट्सपैकी कमीतकमी 50% क्रेडिट्स मोठ्या शिस्तीशी संबंधित असावेत आणि मुख्य शिस्तीला दिलेल्या क्रेडिट्सचा हिशेब ठेवला पाहिजे. आयकेएस अभ्यासक्रमांच्या शिक्षणाचे माध्यम कोणतीही भारतीय भाषा असू शकते.

2. भारतीय ज्ञान प्रणाली (आयकेएस) फॅकल्टीच्या प्रशिक्षण / अभिमुखीकरणासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 13.04.2023 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - हे प्राध्यापकांना आयकेएसबद्दल सकारात्मक दृष्टीकोन तयार करण्यास सक्षम करते आणि इंडकशन प्रोग्राम आणि रिफ्रेशर कोर्सेसद्वारे अधिक जाणून घेण्यास आणि शोधण्यात स्वारस्य वाढवते.

3. उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये कलाकार/ कारागीर-इन-रेसिडेन्स साठी मार्गदर्शक तत्वे दिनांक 08.05.2023 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - कलाकार आणि एचईआय यांच्यात सहकार्य निर्माण करणे, कुशल कला गुरुंचा समावेश करून कला शिक्षणाची प्रभावी रचना विकसित करणे (कला गुरु(नियमितपणे अध्यापन, संशोधन आणि इतर शैक्षणिक उपक्रमांमध्ये, जे विद्यार्थ्यांसाठी अधिक उत्पादक आणि फायदेशीर होण्यासाठी पारंपारिक शिक्षणासह कलात्मक अनुभवाची सांगड घालतील.

4. भारतीय वारसा आणि संस्कृतीवर आधारित अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे दिनांक 08.05.2023 रोजी जारी करण्यात आली आहेत - लोकांना भारताच्या समृद्ध सांस्कृतिक आणि बौद्धिक वारशाची ओळख करून देणे आणि परदेशातील लोकांच्या भारतात येण्याच्या आवडीला प्रोत्साहन देण्यासाठी भारतीय वारसा आणि संस्कृतीवर आधारित मल्टी-एन्ट्री आणि एक्झिटसह अल्पकालीन बहु-स्तरीय क्रेडिट आधारित मॉड्यूलर कार्यक्रम प्रदान करणे. यामध्ये वैश्विक मानवी मूल्ये, वैदिक गणित, योग, आयुर्वेद, संस्कृत, भारतीय भाषा, भारतीय उपखंडातील पवित्र धार्मिक प्रदेश, पुरातत्त्वीय स्थळे आणि स्मारके, भारताचा वारसा, भारतीय साहित्य, भारतीय शिल्पकला, भारतीय संगीत आणि नृत्य प्रकार, नाटक, दृश्यकला, परफॉर्मिंग आर्ट्स, हस्तकला आणि कारागिरी इत्यादी क्षेत्रातील शिक्षणाच्या विविध आयामांचे ज्ञान प्रसारित करणे आणि प्रदान करणे समाविष्ट आहे.

एनईपीची कल्पना आहे की एचईआय देशाच्या स्थानिक आणि जागतिक गरजा विचारात घेतात आणि त्याच्या समृद्ध विविधता आणि संस्कृतीचा आदर आणि आदर करतात. प्राचीन काळी ज्ञानाचा पुढारी असलेला भारत आगामी काळातही मार्गदर्शक आणि ज्ञानाधिष्ठित राहिला पाहिजे. या क्लस्टरमध्ये खालील केपीआयचा मागोवा घेतला जाईल:

- ✓ 'आयकेएस'मध्ये १८ ते २० क्रेडिट पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना किरकोळ पदवी देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.
- ✓ 32 आयकेएसच्या मूळ संशोधन, शिक्षण आणि प्रसारास उत्तेजन देण्यासाठी आयकेएस केंद्रे स्थापन केली गेली आहेत
- ✓ 75 प्राचीन धातूशास्त्र, प्राचीन नगररचना व जलसंपदा व्यवस्थापन, प्राचीन रसायनशास्त्र इ. उच्चदर्जाचे आंतरविद्याशाखीय संशोधन. प्रकल्प सुरू आहेत
- ✓ आयकेएसवर सुमारे ३२२७ इंटर्नशिप ऑफर करण्यात आल्या आहेत.
- ✓ ३० कार्यशाळा व राष्ट्रीय/आंतरराष्ट्रीय परिषद घेतली.
- ✓ 8000 हून अधिक एचईआयने त्यांच्या अभ्यासक्रमात आयकेएसचा अवलंब करण्यास आणि 1.5 लाख पुस्तकांचे डिजिटायझेशन करण्यास सुरवात केली आहे.

कौशल्य विकास आणि उद्योजकता मंत्रालय

एनईपी विद्यार्थ्यांच्या संज्ञानात्मक, सामाजिक-भावनिक आणि शारीरिक कौशल्यांना चालना देण्यासाठी समग्र विकासाचे महत्त्व ओळखते. हे बहुआयामी दृष्टिकोनास प्रोत्साहन देते जे विद्यार्थ्यांना विविध विषयांचा शोध घेण्यास आणि चांगले कौशल्य संच विकसित करण्यास प्रोत्साहित करते. एनईपी, 2020 अंतर्गत कौशल्य विकासावर लक्ष केंद्रित करणारे पैलू खालीलप्रमाणे आहेत

- a. व्यावसायिक शिक्षणाचे सामान्य शिक्षणाशी एकात्मिकरण
- b. विविध विषय/ क्षेत्रांतील कौशल्यांचे अभिसरण आणि एकत्रीकरण
- c. तंत्रज्ञान-सक्षम शिक्षण
- d. उद्योजकता आणि जीवन कौशल्ये
- e. शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास
- f. इंटर्नशिप आणि अप्रेंटिसशिपद्वारे अनुभवात्मक शिक्षण
- g. सतत मूल्यमापन
- h. कौशल्य विकासातील जागतिक क्षमतेला चालना देणे
- i. सर्वसमावेशक आणि शाश्वत कौशल्ये
- j. प्रादेशिक भाषांमध्ये कौशल्य
- k. शिवाय, हे क्रेडिट फ्रेमवर्कची पायाभरणी करते, सामान्य आणि व्यावसायिक शिक्षणादरम्यान गतिशीलता सुलभ करते, विद्यार्थ्यांसाठी एक अखंड शैक्षणिक प्रवास तयार करते.

1. सामान्य शिक्षणात व्यावसायिक शिक्षणाचे एकत्रीकरण: विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक आणि व्यावहारिक दोन्ही कौशल्ये प्रदान करण्यासाठी एनईपी सामान्य शिक्षणात व्यावसायिक शिक्षणाच्या एकत्रीकरणावर भर देते. पंतप्रधान कौशल्य विकास आज, सुमारे 1000 स्किल हब आहेत आणि त्यामध्ये 1 लाख उमेदवारनोंदणी करतात.

आयआयटी, आयआयआयटी, एनआयटी आणि केंद्रीय विद्यापीठांसारख्या राष्ट्रीय ख्यातीच्या संस्थांसह सुमारे 2000 हून अधिक संस्थांना उद्दिष्टे देण्यात आली आहेत. आयएसएम धनबाद आणि आयआयटी गुवाहाटी यांनी असिस्टंट माइन सर्व्हेअर, ग्रीन हाऊस ऑपरेटर, सेल्फ एम्प्लॉइड टेलर, सोशल मीडिया असोसिएट जॉब रोलचे प्रशिक्षण सुरू केले आहे.

'स्किल इंडिया'ने विविध विद्यापीठांशी कौशल्य विकासविषयक कार्यक्रमांसाठी भागीदारी केली आहे उदा. इग्नू के साथ।

2. सर्वांगीण आणि रोजगारक्षम कौशल्यांवर लक्ष केंद्रित करा: एनईपीरोजगार आणि करिअरच्या प्रगतीसाठी कौशल्य विकासाचे महत्त्व ओळखते. एमएसडीई ने भी लॉन्च किया एम्प्लॉयबिलिटी स्किल्स (ईएस) पाठ्यक्रम ज्यात आता प्रशिक्षणार्थींना अधिक उद्योग तयार करण्यासाठी सुधारित करण्यात

आले आहे आणि त्याचा कालावधी अनुक्रमे 1 वर्ष, 2 वर्ष आणि 6 महिन्यांच्या कालावधीच्या व्यापारासाठी अनुक्रमे 120 तास, 180 तास (120 तास + 60 तास) आणि 60 तास करण्यात आला आहे.

3. **प्रादेशिक भाषांमध्ये कौशल्य :** एनईपी अंतर्गत भाषिक विविधता आणि सर्वसमावेशक शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्याच्या वचनबद्धतेचा एक भाग म्हणून एमएसडीईने भारतीय भाषेत १०० पुस्तके यशस्वीरित्या प्रकाशित केली आहेत. बंगाली, मराठी, तेलुगू, पंजाबी, गुजराती, कन्नड, हिंदी, आसामी, मल्याळम, ओडिया, तमिळ आणि उर्दू सह १२ प्रादेशिक भाषांमध्ये ही पुस्तके अनुवादित झाली आहेत. या उपक्रमामुळे कौशल्य विकास आणि उद्योजकतेचे ज्ञान अधिकाधिक प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचेल, भाषेचे अडथळे दूर होतील आणि देशभरात सर्वांगीण विकासाला चालना मिळेल.

4. **तंत्रज्ञान सक्षम शिक्षण:** सध्याच्या जागतिक बाजारपेठेच्या बदलत्या मागण्या ओळखून, एमएसडीईने विशेषतः उद्योग 4.0 च्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी 330 पेक्षा जास्त नवीन युग अभ्यासक्रम विकसित केले आहेत. हे अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना अद्ययावत तांत्रिक कौशल्यांनी सुसज्ज करतात, त्यांना उद्योगमुख नोकरीच्या संधींसाठी तयार करतात आणि डिजिटल अर्थव्यवस्थेत भरभराट करण्यासाठी सक्षम करतात. कौशल्यातील तफावत भरून काढून आणि प्रशिक्षण कार्यक्रमांना उद्योगांच्या गरजांशी जोडून एमएसडीई भारतीय तरुणांना जागतिक स्तरावर भविष्यासाठी तयार आणि स्पर्धात्मक असल्याचे सुनिश्चित करित आहे.

5. **उद्योग-शैक्षणिक सहकार्य:** एनईपीमध्ये शैक्षणिक संस्था आणि उद्योग यांच्यातील मजबूत सहकार्यावर भर देण्यात आला आहे. एमएसडीई शैक्षणिक आणि उद्योग यांच्यातील भागीदारीची सुविधा देते जेणेकरून अभ्यासक्रम उद्योगाच्या आवश्यकतांशी सुसंगत असेल, विद्यार्थ्यांना इंटर्नशिप आणि अप्रेंटिसशिप प्रदान करेल आणि उद्योग प्रदर्शनास प्रोत्साहन देईल. त्यात आहे. **ऑन-द-जॉब घटक सादर केला** नव्याने सुरू करण्यात आलेल्या अभ्यासक्रमांतर्गत **कोविड 19 फ्रंट लाइनसाठी कस्टमाइज्ड कॅश कोर्स** ज्या कामगारांमध्ये २१ दिवसांचे थिअरी-आधारित वर्ग प्रशिक्षण होते तेथे आरोग्य केंद्रे, रुग्णालये, निदान सुविधा, नमुने संकलन केंद्रे इत्यादी आरोग्य सुविधांमध्ये सुमारे ९० दिवसांचे ऑन-द-जॉब प्रशिक्षण (ओजेटी) दिले जाते. यामुळे विद्यमान आरोग्य कर्मचाऱ्यांना आधार मिळाला आणि विद्यार्थ्यांना जमिनीवर शिकण्यास ही हातभार लागला.

6. **द. राष्ट्रीय अप्रेंटिसशिप प्रोत्साहन योजना** कौशल्य विकासाचा एक व्यवहार्य आणि प्रभावी मार्ग म्हणून शिकाऊ प्रशिक्षणास प्रोत्साहन देणे हे देखील उद्दीष्ट आहे. हे उद्योगांना शिकाऊ ंना गुंतविण्यास प्रोत्साहित करते आणि नियोक्ता आणि शिकाऊ दोघांनाही आर्थिक प्रोत्साहन देते. हे सहकार्य हे सुनिश्चित करते की प्रशिक्षण उद्योगाच्या आवश्यकतांशी संरेखित आहे आणि सैद्धांतिक शिक्षण आणि व्यावहारिक कौशल्यांमधील दरी कमी करण्यास मदत करते. लघु आणि मध्यम

उद्योगांमध्ये शिकाऊवृत्ती वाढविण्यासाठी भारतात प्रथमच उद्योग क्लस्टर दृष्टिकोन अवलंबला गेला आहे. सहभागी राज्यांमधून आतापर्यंत ७५ औद्योगिक क्लस्टरची निवड करण्यात आली आहे.

7. एमएसडीईने कौशल्य विकास उपक्रमांना बळकटी देण्यासाठी नामांकित संस्थांबरोबर महत्वपूर्ण सहकार्य केले आहे. पियर्सन, इन्फोसिस, टाटा कन्सल्टन्सी सर्व्हिसेस, लिंकडइन, सिस्को, मायक्रोसॉफ्ट, आयबीएम, अॅमेझॉन, देआसरा, आयआयटी यांच्याशी महत्वपूर्ण सामंजस्य करार करण्यात आले आहेत. आणि इतर ही अनेक. या भागीदारीमुळे मंत्रालयाला या संस्थांच्या कौशल्याचा आणि संसाधनांचा लाभ घेता येतो, ज्यामुळे नाविन्यपूर्ण आणि उद्योगाशी संबंधित कौशल्य विकास कार्यक्रम तयार होतात.

8. रिस्किलिंग आणि अपस्किलिंग: एनईपी 21 व्या शतकातील वेगाने बदलत असलेल्या लँडस्केपमध्ये पुनर्कौशल्य आणि अपस्किलिंगची महत्वपूर्ण आवश्यकता ओळखते. तंत्रज्ञानामुळे उद्योगांमध्ये बदल होत आहेत आणि रोजगाराच्या बाजारपेठा अधिकाधिक स्पर्धात्मक होत आहेत, हे धोरण संबंधित आणि भविष्यासाठी तयार कौशल्यांसह व्यक्तींना सुसज्ज करण्याच्या महत्त्वावर जोर देते. कौशल्यातील कमतरता दूर करणे, रोजगाराची खात्री करणे आणि आजीवन शिकण्याची संस्कृती जोपासणे यासाठी रिस्किलिंग आणि अपस्किलिंग उपक्रम महत्वपूर्ण भूमिका बजावतात. शैक्षणिक संस्था, उद्योग आणि सरकार यांच्यातील सहकार्यात्मक प्रयत्नांद्वारे, आधुनिक जगातील आव्हानांसाठी सुसज्ज आणि नाविन्यपूर्ण, उद्योजकता आणि सर्वसमावेशक विकासास चालना देत विविध क्षेत्रांमध्ये भरभराट करू शकणारे मनुष्यबळ तयार करण्याचा या धोरणाचा प्रयत्न आहे.

आम्ही पीएमकेव्हीवाय 4.0 हा कार्यक्रम सुरू केला आहे, जो पुढील तीन वर्षांत मोठ्या संख्येने तरुणांना कौशल्य देण्यासाठी डिझाइन केला गेला आहे. ही योजना ऑन-द-जॉब प्रशिक्षण, उद्योग भागीदारी वाढविणे आणि नवीन युगातील अभ्यासक्रम सुरू करण्याच्या स्तंभांवर आधारित आहे. एआय, ब्लॉकचेन, मोबाइल रिपेअरिंगपासून ते वाहन देखभाल आणि व्यवस्थापनापर्यंत विविध क्षेत्रांमध्ये आम्ही अभ्यासक्रम आणि कौशल्य कार्यक्रम सादर करीत आहोत, जे तरुणांच्या वैविध्यपूर्ण हितसंबंधांची पूर्तता करतात.

9. सर्वसमावेशक आणि शाश्वत कौशल्ये: सर्वसमावेशक, शाश्वत विकास आणि पर्यावरणविषयक जाणीव, पर्यावरण संवर्धन, नवीकरणीय ऊर्जा आणि पर्यावरणीय शाश्वततेची संबंधित कौशल्यांची जोपासना करण्याचे साधन म्हणून एनईपी कौशल्य विकासाची कल्पना करते. कौशल्य विकास सर्वसमावेशक आणि समन्यायी असेल, ज्यामध्ये उपेक्षित समुदायांसह सर्व विद्यार्थ्यांना त्यांच्या वैयक्तिक आणि व्यावसायिक वाढीसाठी आवश्यक कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी समान संधी प्रदान करण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाईल.

- व्यावसायिक कौशल्यात महिलांचा सहभाग वाढविण्यासाठी २०२३-२४ या सत्रासाठी सीआयटीएस/सीटीएस अंतर्गत महिला उमेदवारांना शिकवणी आणि परीक्षेसाठी शुल्क ात सवलत देण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.
- एनआयईएसबीयूडीकडून कारागृहातील कैद्यांसाठी कौशल्य
- झारखंडमधील महिलांसाठी एनएसडीसीकडून डिजिटल साक्षरतेचे कौशल्य आणि कौशल्य वाढविणे - ग्रामीण उद्योजक योजना
- जनशिक्षण संस्था आणि पीएमकेव्हीवाय अंतर्गत तृतीयपंथीयांचे कौशल्य वाढविणे
- संकल्प उपक्रमांतर्गत गोल्डन ग्रास क्रॅफ्ट्समन, फिलिग्री आर्ट, बांबू कारागीर आणि पीएमकेव्हीवाय सारख्या विभागांचे कौशल्य वाढविणे
- इंटरनॅशनल मोबिलिटी : एफएलडीजीच्या माध्यमातून जागतिक मनुष्यबळाची गरज भागविणारा आजीविका कार्यक्रम

10. उद्योजकता शिक्षण : एनईपीमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये उद्योजकमानसिकता विकसित होण्यास प्रोत्साहन मिळते. स्किल इंडिया मिशन अंतर्गत एमएसडीई उद्योजकता विकासाचा अजेंडा चालवते जेणेकरून आपल्याकडे नोकरी शोधणाऱ्यांपेक्षा अधिक रोजगार उपलब्ध होईल.

- उद्योजकता अभ्यासक्रमांसाठी २१ एनएसटीआयची एनआयईएसबीयूडी केंद्रे आणि प्रमाणपत्र उच्च शिक्षण आणि पदवी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांसाठी एनआयओएस आणि इग्नू केंद्रे म्हणून ३३ एनएसटीआय (आणि २ विस्तार केंद्रे) नोंदणीकृत आहेत.
- एनआयईएसबीयूडीतर्फे शालेय विद्यार्थ्यांसाठी उद्योजकता उत्तेजन विषयक उन्हाळी शिबिरे
- एनआयईएसबीयूडीतर्फे शालेय विद्यार्थ्यांसाठी उद्योजकता, नेतृत्व आणि आनंद या विषयावर जीवन संवर्धन कार्यक्रम
- संस्थेने इयत्ता नववी ते बारावीच्या उद्योजकतेवरील पाठ्यपुस्तक राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेकडे (एनसीईआरटी) इयत्ता नववी, दहावी, बारावी आणि बारावीच्या विद्यार्थ्यांसाठी उद्योजकतेचे पाठ्यपुस्तक तयार केले आहे.

11. सातत्यपूर्ण शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास: एनईपी कौशल्य विकासाला चालना देण्यासाठी शिक्षकांची महत्त्वपूर्ण भूमिका ओळखते. विद्यार्थ्यांच्या कौशल्य विकासाला प्रभावीपणे मदत करण्यासाठी शिक्षकांना आवश्यक ज्ञान आणि शैक्षणिक कौशल्यांनी सुसज्ज करण्यासाठी सर्वसमावेशक शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमांच्या गरजेवर भर देण्यात आला आहे. एमएसडीई शिक्षकांना त्यांचे कौशल्य अद्ययावत करण्यासाठी आणि नोकरीच्या बाजारपेठेच्या बदलत्या मागण्यांशी त्यांच्या अध्यापन पद्धती संरेखित करण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम प्रदान करते.

- सत्र 2022-23 पासून प्रवेशासाठी 59 नवीन शासकीय प्रशिक्षक प्रशिक्षण संस्था (आयटीओटी) संलग्न होत्या, ज्यामुळे सीआयटीएस अंतर्गत आसन क्षमता 2320 ने वाढली

- 'एनआयएमआय'ला 'स्ट्राईव्ह ऑन एम्प्लॉयबिलिटी स्किल्स अँड ड्रोन टेक्नॉलॉजी' अंतर्गत प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण देण्यात आले आहे.
- आयटीआय प्रशिक्षक, आयटीआय कर्मचारी संघटना, उद्योग संस्था, राज्य संचालनालये, जागतिक बँक आणि इतर भागधारकांशी सल्लामसलत करून आयटीआय प्रशिक्षकांसाठी मॉडेल करिअर प्रगती मार्गदर्शक तत्त्वे विकसित करण्यात आली आहेत.
- आतापर्यंत 36 राज्ये/ केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये मुख्याध्यापक, प्रशिक्षकांसह 25000 हून अधिक अधिकाऱ्यांना एनएसक्यूएफ अनुपालनाचे प्रशिक्षण देण्यात आले आहे.

कौशल्य विकास आणि उद्योजकता मंत्रालय कुशल आणि उद्यमशील भारत तयार करण्याच्या आपल्या दृष्टीकोनासाठी वचनबद्ध आहे. बदलत्या जगात यशस्वी होण्यासाठी तरुणांना आवश्यक साधनांसह सक्षम करण्यासाठी मंत्रालयाचे अढळ समर्पण हे या यशातून अधोरेखित होते. नाविन्यपूर्ण उपक्रम, धोरणात्मक भागीदारी आणि सर्वसमावेशक धोरणांद्वारे एमएसडीई भारताच्या मनुष्यबळाचे भवितव्य घडवत आहे आणि आर्थिक विकासाला चालना देत आहे.

12. अग्निपथ योजना : अ विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (यूजीसी) ठरवून दिलेल्या निकषांनुसार आणि राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० अंतर्गत आदेशानुसार राष्ट्रीय पत आराखडा/राष्ट्रीय कौशल्य पात्रता आराखड्याच्या (एनएसक्यूएफ) मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करत केंद्रीय मंत्रिमंडळाने भारतीय लष्करात महत्त्वपूर्ण आणि अत्यंत आवश्यक सुधारणा दर्शविणारी अग्निपथ योजना सुरु केली. हा कार्यक्रम गणवेशधारी सेवेत सेवा करण्याची आकांक्षा असलेल्या तरुणांना एक कौतुकास्पद संधी प्रदान करतो, तसेच समकालीन तांत्रिक प्रगतीची मजबूत पकड असलेल्या अत्यंत प्रतिभावान तरुणांना आकर्षित करतो. परिणामी, कुशल, शिस्तबद्ध आणि प्रेरित मनुष्यबळ पुन्हा समाजात येण्यास मदत होते. शिवाय, ही योजना एकाधिक एक्झिट पॉईंट्ससह डिझाइन केली गेली आहे, ज्यामध्ये सहभागींना प्रथम वर्षाचे अभ्यासक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण केल्यावर पदवी प्रमाणपत्र, प्रथम आणि द्वितीय वर्षाचे अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यावर पदवी आणि तीन वर्षांच्या मुदतीत सर्व आवश्यक अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यावर पदवी प्राप्त करण्याची क्षमता दिली जाते.
